

**МАМЛАКАТ ЭКСПОРТ ВА ИМПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШДА
БОЖХОНА ТЎЛОВЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕХАНИЗМИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a1

Махмудов Носир Махмудович -
и.ф.д., Тошкент давлат
иқтисодийёт университети профессори,
Мирзаев Закир Абдуллаевич -
Тошкент давлат иқтисодийёт
университети мустақил изланувчиси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикаси иқтисодийётини жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш учун мамлакат экспорт ва импорт салоҳиятини, ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишда божхона тўловларидан фойдаланиш ва улар бўйича имтиёзлар бериш механизмларини такомиллаштириш орқали ривожлантириш масалалари ўрганилган.

Бу ерда шунини таъкидлаш лозимки, мамлакат экспорт ва импорт салоҳиятини ривожлантиришда божхона тўловларидан фойдаланиш ва улар бўйича имтиёзлар бериш механизмларини такомиллаштириш, ташқи савдо субъектларининг экспорт фаолиятини рағбатлантириш, инвестиция муҳитини яхшилаш, экспортга йўналтирилган тармоқ корхоналарини модернизациялаш, инновацион техника ва технологиялар билан қайта қуроллантириш орқали уларнинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш имкониятини беради. Шу билан бирга, мамлакатнинг импорт товарларига бўлган эҳтиёжларини қондириш, ички бозорда носоғлом рақобат муҳитининг яратилиши, айрим озиқ-овқат маҳсулотлари импорти билан шуғулланувчи хўжалик субъектлари томонидан монополь мавқега эга бўлиши, нархларнинг асоссиз оширилиши олди олинади.

Калитли сўзлар: ташқи иқтисодий алоқалар, ташқи иқтисодий фаолият, ташқи савдо, божхона тўловлари, божхона божлари, қўшилган қиймат, акциз солиқлари, экспорт ҳажмини, интеграциялашув.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТАМОЖЕННЫХ
ПЛАТЕЖЕЙ ПРИ ПОВЫШЕНИИ ЭКСПОРТНОГО И ИМПОРТНОГО
ПОТЕНЦИАЛА СТРАНЫ**

Махмудов Носир Махмудович -
д.э.н., профессор Ташкентского государственного
экономического университета,
Мирзаев Закир Абдуллаевич -
самостоятельный исследователь
Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация. В статье изучаются вопросы совершенствования механизмов использования таможенных платежей и льгот по их взиманию при регулировании государством внешнеэкономической деятельности для развития экспортного и импортного потенциала страны необходимой для обеспечения высоких темпов развития и устойчивого роста экономики Республики Узбекистан.

Здесь необходимо отметить, что совершенствование механизмов использования таможенных платежей и льгот по их взиманию для повышения экспортного и импортного потенциала дает возможность стимулирования экспорта субъектов внешней торговли, улучшения инвестиционного климата в стране, модернизации и повышения экспортного потенциала экспортно-ориентированных отраслей путем перевооружения их современной техникой и инновационными технологиями. Вместе с этим обеспечивает потребность страны по импортным товарам, устранение недобросовестной конкуренции на внутреннем рынке, не дает возможность стать монополистом, необоснованного повышения цен некоторым импортерам продовольственных товаров.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, внешнеэкономическая деятельность, внешняя торговля, таможенные сборы, таможенные пошлины, добавленная стоимость, акцизы, объем экспорта, интеграция.

IMPROVING THE MECHANISM OF USING CUSTOMS PAYMENTS WHILE INCREASING THE EXPORT AND IMPORT POTENTIAL OF THE COUNTRY

Makhmudov Nosir Makhmudovich -
*Doctor of Economics, Professor of
 Tashkent State University of Economics,*
Mirzayev Zakir Abdullayevich -
*is an independent researcher of
 Tashkent State University of Economics*

Annotation. *The article examines the issues of improving the mechanisms for the use of customs payments and benefits for their collection in the regulation of foreign economic activity by the state for the development of export and import potential of the country necessary to ensure high rates of development and sustainable growth of the economy of the Republic of Uzbekistan.*

It should be noted here that the improvement of mechanisms for the use of customs payments and benefits for their collection to increase export and import potential makes it possible to stimulate the export of foreign trade entities, improve the investment climate in the country, modernize and increase the export potential of export-oriented industries by re-equipping them with modern equipment and innovative technologies. At the same time, it ensures the country's need for imported goods, the elimination of unfair competition in the domestic market, does not give the opportunity to become a monopolist, unjustified price increases to some importers of food products.

Key words: *foreign economic relations, foreign economic activity, foreign trade, customs fees, customs duties, added value, excise taxes, export volume, integration.*

Кириш. Ҳозирги кунда ҳеч бир мамлакатнинг ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш, яъни экспорти ва импорти ҳажмини ошириш, таркиби ва географиясини кенгайтириш жаҳон ҳўжалигида юз бераётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлардан холи ҳолда амалга ошириб бўлмайди. Чунки мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш нафақат унинг ички потенциалига, балки унинг ташқи иқтисодий алоқалар тизимида эгаллаган мавқеига ҳам боғлиқдир.

Ташқи иқтисодий алоқалар товар-моддий бойликлар, молиявий ресурслар ва илм-фан ютуқларининг мамлакатлар ўртасида алмашишининг турли йўналишлари, шакллари ва воситаларини ифодаловчи яхлит тизимдир.

Ташқи иқтисодий алоқаларнинг шаклланиши ва ривожланиши мамлакатларнинг ўзаро алоқалари, бир-бирига боғлиқлигининг кучайиши билан белгиланади.

Ташқи иқтисодий алоқалар жамият ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг қудратли омили бўлиб, улар бу жараёни тезлатишлари ёки секинлаштиришлари мумкин. Ташқи иқтисодий алоқалар экспорт ишлаб чиқаришининг ривожланишини, хомашёни замонавий техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда чуқур қайта ишланган маҳсулотлар экспортини рағбатлантириши ҳамда мамлакат иқтисодиётини ташкилий-технологик қайта қуриш учун, шунингдек, мамлакат ва аҳолининг ҳаётини зарур бўлган маҳсулотлар импортига бўлган эҳтиёжларини, биринчи навбатда, таъминлаши орқали

миллий иқтисодиётнинг ҳолати ва самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Миллий иқтисодиётнинг очиклик даражаси, иқтисодий ва ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида давлатларнинг ўзаро бир-бирига боғлиқлиги кучайиб боришининг ҳозирги шароитида жаҳон ҳўжалигига интеграциялашуви ни жадаллаштиришга интилаётган ҳар бир мамлакат учун ташқи иқтисодий алоқаларни рўёбга чиқариш жараёни ташқи иқтисодий фаолиятни (ТИФ), унинг асосий ташкил этувчиси бўлган ташқи савдони давлат томонидан тартибга солишда божхона тўловларидан фойдаланиши долзарб масалалардан биридир.

ТИФни давлат томонидан тартибга солишда таркиби божхона божлари, солиқлар (қўшилган қиймат, акциз солиқлари) ва божхона йиғимларидан иборат бўлган божхона тўловларидан фойдаланиш миллий иқтисодиётда бозор муносабатлари тамойилларини қарор топтириш имкониятларини яратади. Божхона тўловларини ундириш механизмларини тўғри танлаш мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг самарасини ошириш, мамлакатнинг ички ва ташқи манфаатларини ҳимоя қилиш, жумладан, ташқи иқтисодий мувозанатни таъминлаш, экспорт ва импорт таркибида прогрессив силжишларни рағбатлантириш орқали ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш имкониятини беради. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, божхона тўловлари давлат бюджетининг даромадлар қисмини тўлдиришнинг асосий манбалардан бири бўлиши билан бир қаторда мам-

лакатимизга олиб кирилаётган ёки олиб чиқи- лаётган товарлар оқимини кучайтириши ёки су- сайтириши маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг товарлари уларнинг хорижий рақобатчилари товарлари билан бир хил иқтисодий шароитлар- га кўйиши, ташқи иқтисодий фаолият соҳасида муайян иқтисодий, илмий-техникавий, эколо- гия, валюта-молия сиёсатини олиб бориши, таш- қи иқтисодий фаолият субъектлари манфаатла- рини умумдават, миллий манфаатларга йўнал- тириши мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ташқи иқтисодий фаолиятни, унинг асосий ташкил этувчиси – ташқи савдони давлат томонидан тартибга солишнинг зарурлиги, унинг ижти- мой-иқтисодий аҳамияти, тартибга солиш усулларининг туркумланиш мезонлари, улардан мамлакатлар томонидан фойдаланишнинг асо- сий сабаблари иқтисодчи олимларнинг тадқи- қотларида ўз аксини топган.

Халқаро савдонинг классик назариялари, эркин ва протекционистик савдо сиёсатлари мамлакатлар томонидан қўлланилишининг асо- сий сабаблари, бу савдо сиёсатларида белгилан- ган вазибаларни амалга оширишда турли тар- тибга солиш усулларидан фойдаланишнинг на- зарий ва амалий сабабларини ўрганган кўпчи- лик иқтисодчилардан бири А.Киреевнинг фик- рича [6], мамлакатнинг сиёсий, ижтимоий-иқти- содий мустақиллигини таъминлашдир.

Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томо- нидан тартибга солиш – мамлакатнинг ижти- мой-иқтисодий ривожланганлик даражасига қараб уни ташқи савдо сиёсатининг протекцио- низм йўналишидан, яъни ички бозорни хорижий товарлар оқимидан ҳимоя қилишдан ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштиришга қаратилган эркин савдо сиёсати йўналишига ўтказиш масалалари В.Г.Свинухов [7] томонидан ўрганилган.

Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томо- нидан тартибга солишда қўлланиладиган усул- лар: божхона божлари, акциз ва қўшилган қий- мат солиқлари, божхона йиғимларидан иборат бўлган иқтисодий ва ташқи иқтисодий фаолият субъектларига бевосита таъсир этадиган маъму- рий усулларга бўлиниши В.Г.Драгановнинг [8] асарида қайд этиб ўтилган. Бу ерда таъкидлаб ўтилганки, ташқи иқтисодий фаолиятни тартиб- га солишда божхона тўловларидан фойдаланиш миллий иқтисодиётда бозор муносабатлари тамойилларини қарор топтириш имкониятини беради.

Божхона тўловлари таркибига кирувчи импорт божи ставкаларини иқтисодиётнинг муайян тармоқлари маҳсулотларига нисбатан ошириш бошқа тармоқлар маҳсулотлари тан- нархи ошиши ва рақобатбардошлигининг паса- йишига олиб келади. Шу сабабли Э.А.Тихонович- нинг фикрича [9], импорт божлари ставкаларини белгилашда, олиб кирилаётган товарларни миллий иқтисодиётнинг ривожлантирилишида қандай аҳамиятга эга эканлигига қараб диффе- ренциаллаштириш лозим.

Ўзбекистон Республикаси миллий иқтисо- диётининг рақобатбардошлигини оширишда ташқи иқтисодий фаолиятни, унинг асосий таш- кил этувчиси – ташқи савдони тартибга солишда қўлланиладиган давлат воситаларидан фойда- ланишни, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши турли босқичларида амалга оши- риладиган ислохотларнинг самарадорлигига қандай таъсир этишини ҳисобга олиш лозим [10]. Чунки мамлакатимиз ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш орқали унинг таш- қи савдо салоҳиятини оширишда божхона тўлов- ларидан фойдаланишнинг бошқа тартибга со- лиш усулларидан фойдаланишга нисбатан афзаллиги шундаки, ундан фойдаланиш бозор муносабатлари тамойилларининг мамлакатда қарор топишини тезлатади [11]. Шунингдек, ма- ҳаллий олимларимиздан бири Саид-Азим Арипов томонидан божхона тўловларини унди- риш механизмларини тўғри танлаш, ташқи иқтисодий фаолият субъектларини қўллаб-қув- ватлаш, импорт ўрнини босувчи товарлар ишлаб чиқарувчи корхоналарни рағбатлантириш, қу- лай инвестиция муҳитини яратиш, экспорт то- варларининг жаҳон бозорларидаги рақобатбар- дошлик даражасини ошириш билан бирга, мам- лакатимиз иқтисодиётининг жаҳон хўжалиги тизимига интеграциялашувини таъминлаш ма- салалари ўрганилган [12]. Пардаев Тўлқин фик- рига кўра, божхона тўловлари давлат бюджетни- нинг даромад қисмини тўлдиришнинг асосий манбаларидан биридир. Божхона тўловларининг йиғилувчанлиги, яъни маълум давр мобайнида белгиланган божхона тўловлари бўйича истиқ- бол кўрсаткичларининг бажарилиши товарлар- нинг божхона қиймати тўғри аниқланишига бевосита боғлиқдир [13].

Тадқиқот методологияси. Ташқи иқтисо- дий фаолиятни, унинг асосий ташкил этувчиси – ташқи савдони давлат томонидан тартибга солишда қўлланиладиган усулларни ижтимоий- иқтисодий нуқтаи-назардан ўрганишга бағиш- ланган илмий тадқиқотларда илгари сурилган

илмий-амалий таклифларни таҳлил қилишда мантиқий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида таъкидлаганидек: “Халқаро муносабатларда ўзаро ишонч камайиб, қарама-қаршилик ва можароларнинг ортиши барқарорлик ва ривожланишга жиддий хавф солмоқда. Бунинг натижасида энергия ресурслари танқислиги кучайиб бормоқда, озиқ-овқатга эҳтиёж ортиб, молиявий ресурслар қимматлашиб бормоқда...” [5].

Бундай шароитда очик прагматик ва фаол ташқи савдо сиёсатини олиб бораётган мамлакатимизнинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида миллий иқтисодий жадвал ривожлантириш ва юқори ўстириш суръатларини таъминлаш белгиланган. Бунда мамлакат экспорт ва импорт салоҳиятини ривожлантириш учун мамлакат ташқи иқтисодий фаолиятини тартибга солишда божхона тўловларидан фойдаланиш механизмини такомиллаштириш лозим. Божхона тўловлари миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлигини оширишнинг драйвери сифатида ишлаб чиқариш субъектларини модернизациялаш, экспортга йўналтирилган иқтисодий таркибини шакллантириш, экспортга маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг ишлаб чиқариш жараёнларига инновацион техника ва технологияларни жорий этиш орқали уларнинг жаҳон қўшилган қиймат занжирига интеграциялашувини жадаллаштиради.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ташқи иқтисодий фаолиятни божхона тўловларидан фойдаланган ҳолда тартибга солишда унинг таркибига кирувчи ҳар бир тўлов турининг иқтисодий табиатини ва асосий бажарадиган вазибаларини назардан қочирмаслик лозим. Божхона тўловлари таркибига кирувчи божхона божи нарх тоифаларидан биридир. Бу ҳар бир ташқи иқтисодий фаолият товар номенклатураси тамойиллари ва қоидаларига асосан табақалаштирилган товар ёки товарлар гуруҳига нисбатан бож ставкаларини белгилашда алоҳида ёндашувни, уларнинг миллий ҳамда жаҳон харажатлари ва нархлари билан мувофиқлаштирилишини, товарларнинг истеъмол хусусиятлари кўрсаткичлари ҳамда сифатини, қайта ишланганлик даражасини ва бошқа шунга ўхшаш жиҳатлари ҳисобга олинишини талаб этади.

Божхона тўловлари таркибига кирувчи солиқ турлари, қўшилган қиймат ва акциз солиқларидан фойдаланишда уларнинг қуйидаги: ижтимоий бирхиллик, аниқлик, қулайлик, самардорлик тамойилларини ҳисобга олиш лозим.

Қўшилган қиймат солиғи ишлаб чиқаришнинг ҳамма босқичларида яратиладиган ва сотиладиган товарлар, ишлар ва хизматлар баҳоси билан ишлаб чиқариш ва муомала харажатлари орасидаги фарқ сифатида аниқланувчи қўшимча қийматнинг бир қисми кўринишидаги солиқдир. Қўшилган қиймат солиғининг ставкалари товар турлари бўйича уларнинг у ёки бу вақт оралиғида ички ва ташқи сиёсат вазибаларини амалга ошириш учун қай даражада муҳимлигини эътиборга олган ҳолда белгиланади.

Акциз солиғи товар баҳосига кирадиган ва харидор томонидан тўланадиган билвосита солиқ тури бўлиб, кенг оммавий истеъмол товари баҳосига қўйиладиган устама ҳақни ифода этади. Акциз солиғи билан божхона божлари ўртасидаги умумийлик шундаки, уларнинг иккаласи учун ҳам тортилиш объекти бўлиб, товарнинг божхона қиймати ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солишда сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ислохотлар самараси ва динамикасини оширишни, мамлакатнинг ички ва ташқи иқтисодий манфатларини ҳимоя қилишни кўзда тутган, жумладан, ташқи иқтисодий мувозанатни таъминлаш, экспорт ва импорт таркибида прогрессив силжишларни рағбатлантириш, хорижий капитал оқимини кучайтиришга йўналтирилган божхона тўловлари тизимини яратишга оид чора-тадбирлар амалга оширилди.

Агар дастлабки йилларда ТИФни тартибга солишда божхона тўловларидан мамлакат ички бозорини, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни чет эл рақобатидан ҳимоя қилиш, импорт ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришдан экспортни қўллаб-қувватлашга қаратилган ТИФни тартибга солишда фойдаланилган бўлса, кейинги йилларда эса божхона тўловларидан фойдаланиш экспортини қўллаб-қувватлаш, унинг ҳажминини ошириш, таркиби ва географиясини диверсификациялашга ҳамда замонавий техника ва технологиялар, инновацион ишланмаларнинг мамлакатга олиб кирилишини ва аҳолининг биринчи галдаги эҳтиёжлари қондирилишини таъминловчи импортни қўллаб-қувватлашга қаратилди. Бу ерда шуни ҳам таъкидлаб ўтиш

лозимки, экспорт ва импортни қўллаб-қувватлашда божхона тўловлари таркибига кирувчи тўлов турлари ставкаларини меъёрлаштиришга ҳам катта эътибор берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонида асосан қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича ҳаракатлар стратегиясида юқори технологик ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантиришни рағбатлантириш, яъни инновацион ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш қувватларини ишга тушириш орқали юқори қўшилган қийматга эга бўлган товарлар экспорти ҳажмини ошириш, таркиби ва географиясини диверсификациялаш орқали мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар белгиланди.

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, экспортни қўллаб-қувватлаш, унинг ҳажмини ошириш, таркиби ва географиясини диверсификациялаш, мамлакатга валюта тушумларининг узлуксизлигини таъминлаш билан бир қаторда, мамлакатимиз ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган қуйидаги ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга долзарб масалаларни ҳал қилиш имкониятини беради:

Биринчидан, экспортнинг соф кўрсаткичи “экспорт-импорт” мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмини шакллантиришда иштирок этади ва миллий валюта курси барқарорлигини таъминлайди.

Иккинчидан, валюта тушумларининг ошиши янги замонавий техника ва технологияларни

харид қилиш, ишлаб чиқариш қувватларини модернизациялаш, ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини рағбатлантириш имкониятини беради.

Учинчидан, рақобатбардош миллий маҳсулотларни сиғими ички бозорга нисбатан анча катта бўлган ташқи бозорларга чиқариш ва сотиш орқали ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш, янги иш жойларини ташкил этиш орқали аҳоли бандлиги билан боғлиқ бўлган муҳим ижтимоий масалаларни ҳал қилиш имкониятини яратади.

Тўртинчидан, миллий валюта нархлари барқарорлигини таъминлаш, замонавий бозор механизмларини босқичма-босқич жорий этиш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайитириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришни жадаллаштиради.

Ҳаракатлар стратегиясидаги мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида республикамиз ташқи савдо айланмаси таркибида қуйидаги ўзгаришлар юз берди (1-жадвал).

Ташқи савдо айланмаси 6 йил ичида 26 907,00 млн. АҚШ долларидан қарийб 86 фоизга ошиб, 50 008,4 млн. АҚШ долларига тенг бўлди. Президентимиз томонидан таъкидланганидек: “...кенг қўламли ва самарали ислохотларимиз натижасида ялпи ички маҳсулот ҳажми илқ бор 80 млрд. доллардан ошди. Иқтисодиётимизга шу йилнинг ўзида 8 млрд. доллар тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кириб келди, экспортимиз эса 19 млрд. долларга етди...” [5].

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг ташқи савдо айланмаси (млн. АҚШ доллари)

№	Кўрсаткичлар	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й.
1.	Ташқи савдо айланмаси	26 907,00	33 809,1	41 751,0	36 299,3	42 071,6	50 008,4
2.	Экспорт	13 893,6	14 253,9	17 458,7	15 127,7	16 610,6	19 309,1
3.	Импорт	13 013,4	19 555,2	24 292,3	21 171,5	25 461,0	30 699,3
4.	Сальдо	880,2	-5 301,3	-6 833,6	-6 043,8	-8 844,9	-11 390,2

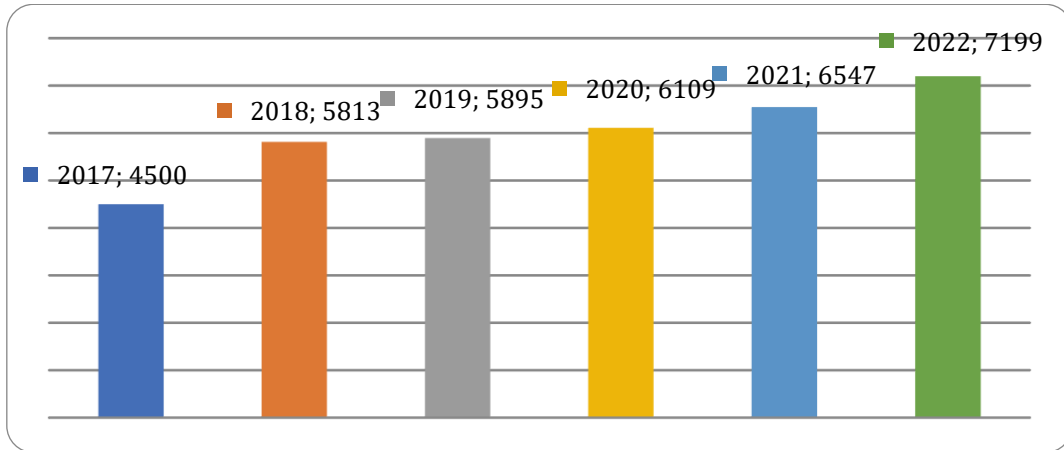
Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентини ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари www.stat.uz.

Мамлакат экспорти таркибида тайёр маҳсулотлар экспорти улуши 50 фоиздан 65 фоизгача ошди. Экспорт қийматида маҳсулот номенклатураси 1,5 мингдан 3 мингтагача кенгайди, экспорт географияси эса 109 та мамлакатдан 164 та мамлакатгача ошди. Мамлакат экспорт салоҳиятини ривожлантириш, экспортчиларни қўл-

лаб-қувватлаш, экспорт қилинаётган маҳсулотлар номенклатурасини кенгайтириш бўйича белгиланган чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида экспортчи субъектлар сони 1,6 баробарга, 4,5 мингтадан 7,2 минг бирликгача ошди (1-расм).

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, бугунги кунда мамлакатимиз ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш, унинг экспорт ҳажмини ошириш, таркиби ва географиясини кенгайтириш бўйича олиб борилаётган чора-тадбирлар тизимида инновацион техника ва технологиялар, тўғридан-тўғри инвестициялар, биринчи нав-

батда, мамлакат ва аҳолининг зарур эҳтиёжлари қондирилишини таъминловчи маҳсулотлар импортига нисбатан божхона тўловлари бўйича имтиёзларни қўллаш, уларнинг сабабларини ўрганган ҳолда улардан фойдаланиш механизмларини янада такомиллаштириш эътиборга молик масалалардан биридир.

1-расм. Экспортчи субъектлар сонининг йиллар бўйича ўзгариш динамикаси (бирлик) [18]

Шулардан келиб чиққан ҳолда, 2017-2022 йилларда божхона тўловлари бўйича имтиёзларнинг шу йилларда ундирилиши лозим бўлган божхона тўловларидаги улушини (2-жадвал) ва унинг ўзгаришига сабаб бўлган омилларини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, 2017-2018 йилларда божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлар миқдори давлат бюджетига ундирилиши лозим бўлган божхона тўловларининг, мос равишда, 79,05; 80,94 фоизини ташкил этган бўлса, кейинги 2019-2021 йиллар давомида камайиб, 77,67; 62,24; 53,44 фоизини ташкил этди. 2022 йилдан бошлаб эса 2021 йилга нисбатан ошиб, 55,13 фоизни ташкил этди.

Божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг ундирилиши лозим бўлган тўловлар таркибидаги 2017, 2018 йиллардаги улушининг ошишига мамлакатда экспортга товар

ишлаб чиқарувчи саноат корхоналарини қўллаб-қувватлаш, маҳаллийлаштириш дастурига киририлган ишлаб чиқариш корхоналарини замонавий техника ва технологиялар билан қуроллантириш, иқтисодиётнинг етакчи, стратегик аҳамиятга эга бўлган соҳаларини модернизациялаш ва диверсификациялашга, зарур инфратузилма объектларини қуришга берилган имтиёзлар миқдорининг ошиши ҳамда мамлакатимиз билан эркин савдо режимини ўрнатган давлатларда ишлаб чиқарилган ва улардан олиб келинаётган товарларга нисбатан қўлланилган преференцияларнинг кўпайиши таъсир этган бўлса, 2019-2021 йилларда камайишига эса нафақат мамлакатимизда, балки бутун дунёда кенг тарқалган COVID-19 вируси сабабли мамлакатлар ўртасидаги товар айирбошлаш жараёнларининг кескин камайиши сабаб бўлди.

2-жадвал

Ундирилган божхона тўловлари ва берилган имтиёзлар миқдорларининг йиллар бўйича тақсимооти (млрд. сўмда) [20]

№	Кўрсаткичлар	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Давлат бюджетига ундирилган божхона тўловлари миқдорлари	7 588,5	11 487,2	17 128,1	24 723,2	33 226,8	46 024,5
2.	Божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлар миқдорлари	28 642,0	48 769,2	59 585,2	40 762,5	38 150,5	56 553,4
3.	Давлат бюджетига ундирилиши лозим бўлган божхона тўловлари миқдорлари	36 230,5	60 256,4	76 713,3	65 485,7	71 377,3	102 577,9

Бугунги очиқ иқтисодиётга асосланган халқаро меҳнат тақсимотининг шаклланиши

шароитида миллий иқтисодиётнинг йўналиши, ишлаб чиқараётган маҳсулоти ва қўллаётган

технологияси бўйича ихтисослашуви божхона чегараси орқали олиб ўтиладиган товарларга нисбатан божхона тўловлари ставкалари ва улар бўйича бериладиган имтиёзлар миқдорларини белгилашда маҳсулот ишлаб чиқарилган мамлакат, унинг турлари ва гуруҳлари ҳамда ишлаб чиқариш технологияси босқичлари бўйича, шунингдек, маҳсулотлар ва уларнинг турларини ишлаб чиқариш ҳамда сотишнинг ташқи ва миллий шароитлари бўйича дифференциялаштиришни тақозо этади.

Булар экспорт қилинаётган товар-моддий бойликларга нисбатан божхона тўловлари бўйича имтиёзлар бериш жараёнига тизимли ёндашувни, яъни божхона тўловлари бўйича имтиёзларнинг ташқи савдо таркиби самарали ташкил этилганлиги, миллий товар ишлаб чиқарувчиларнинг хорижий рақобатлардан ишончли ҳимоя қилинганлиги, хорижий инвестицияларни жалб этиш учун қулай муҳит ташкил этилганлиги, ички бозорда барча ташқи савдо иштирокчилари учун соғлом рақобат муҳити яратилганлиги ва давлат бюджетига имтиёзлар натижасида тушган маблағлардан самарали фойдаланганлигига жиддий эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатади. Акс ҳолда, бу жараён миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларида бозор муносабатларига зид ҳолда монополь мавқега эга бўлган корхоналар ва ташкилотлар қаторига янги шундай тузилмаларни қўллашига олиб келиши мумкин. Шундан келиб чиққан ҳолда, Президентимизнинг 2018 йил 16 январдаги “Мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини янада таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги [1] фармони қабул қилиниши натижасида мамлакатимизда экспорт-импорт операцияларини тартибга солиш, талаб юқори бўлган озиқ-овқат товарларини импорт қилишдаги тўсиқ ва чекловларни бартавраф этиш, ташқи иқтисодий фаолият объектла-

рининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш бўйича изчил чора-тадбирлар амалга оширилиши билан бир қаторда, носоғлом рақобат, озиқ-овқат маҳсулотлари импортининг айрим хўжалик субъектлари томонидан монопольлаштирилиши, сунъий тақчилликни юзага келтирилиши ҳамда баъзи товарлар учун нарханавонинг асоссиз оширилишига барҳам берилди. Имтиёзлар айрим корхоналарга эмас, балки алоҳида ишлаб чиқариш ва хизмат турларини рағбатлантириш мақсадида бериладиган бўлди. 2018 йил 1 февралдан бошлаб юртимизга озиқ-овқат товарларини импорт қилиш бўйича айрим хўжалик юритувчи субъектларга тақдим этилган индивидуал божхона, солиқ ҳамда бошқа имтиёзлар ва преференциялар бекор қилинди.

Божхона тўловлари бўйича имтиёзлар бериш механизмини такомиллаштиришда берилган имтиёзлар миқдорининг тўлов турлари бўйича тақсимотини ўрганиш ҳам лозим. Чунки уларнинг қийматлари ўзгаришини таҳлил қилиш орқали миллий иқтисодиётга, унинг рақобатбардошлик даражасига таъсир қилаётган ички ва ташқи омилларни ўрганиш мумкин. Бу эса мамлакатимиз ташқи савдо салоҳиятини ривожлантириш бўйича олиб борилаётган давлат сиёсатига муайян ўзгартиришлар киритилиши лозимлигини белгилаб беради.

Божхона тўловлари бўйича 2017-2022 йилларда берилган имтиёзларнинг тўлов турлари бўйича тақсимотини (3-жадвал) таҳлил қилиш шунини кўрсатадики, 2017 йилда берилган имтиёзлар таркибида импорт божи 36,9 фоизни, акциз солиғи 7,9 фоизни, божхона йиғимлари 0,008 фоизни, қўшилган қиймат солиғи эса 55,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2022 йилда уларнинг берилган имтиёзлар таркибидаги улушлари мос равишда 40,9 фоиз, 0,2 фоиз, 0,05 фоиз ҳамда 58,8 фоизни ташкил этди.

3-жадвал

Божхона тўловлари бўйича 2017-2022 йилларда берилган имтиёзларнинг тўлов турлари бўйича тақсимоти (млрд. сўмда) [20]

№	Йиллар	Жами	Шу жумладан:				
			Импорт божи	Акциз солиғи	Қўшилган қиймат солиғи	Божхона йиғимлари, (100 %)	Бошқа божхона тўловлари
1.	2017 й.	7 588,5	1 707,4	1 087,9	4 583,4	150,4	59,4
2.	2018 й.	11 487,2	1 826,4	514,8	8 776,0	270,7	99,3
3.	2019 й.	17 128,1	2 302,7	818,5	13 397,7	291,4	317,8
4.	2020 й.	24 723,2	3 553,7	858,5	19 738,1	275,0	297,9
5.	2021 й.	33 226,8	4 764,9	307,6	27 284,1	352,5	517,7
6.	2022 й.	46 024,6	5 745,7	377,8	33 240,7	664,5	547,5

Ундирилган божхона тўловлари ичида акциз солиғининг улуши 2021-2022 йилларда олдинги йилларга нисбатан камайиб кетишига 2019-2021 йиллар давомида мамлакатимизда импорт товарлари акциз солиғига тортилишининг оптималлаштирилиши сабаб бўлди.

2020 йилнинг 1 августидан бошлаб импорт қилинаётган транспорт воситаларига ва яна 73 та товар позициялари бўйича акциз солиғи қўлланилиши бекор қилинди. 2021 йилдан ўсимлик ёғи, енгил автомобиллар ва бошқа моторли транспорт воситаларига нисбатан акциз солиғи қўлланилиши бекор қилинди. Бу солиқ бўйича тушумлар 858,5 млрд. сўмдан 307,6 млрд. Сўмгача ёки деярли 2,8 баробарга камайди. Шу давр ичида нефть-газ маҳсулотларидан ундирилган акциз солиғи миқдори 2,8 баробарга, тамаки маҳсулотларидан 1,7 баробарга ошди, алкоголь маҳсулотларидан ундирилган акциз солиғининг миқдори 1,3 баробарга камайган. Нефть-газ ва тамаки маҳсулотлари бўйича акциз солиғи миқдорининг ошишига жаҳон бозорида бу товарлар импортига нисбатан нархларнинг ошиши сабаб бўлган бўлса, алкоголь маҳсулотларига нисбатан камайишига эса акциз солиғининг қўлланилиши табиатидан келиб чиққан ҳолда бу маҳсулотлар импортининг чекланиши ҳамда солиқ имтиёзларининг киритилиши сабаб бўлди [16].

Иқтисодийнинг айрим секторларида тадбиркорлик субъектларига сезиларли миқдорда имтиёз ва преференцияларнинг берилиши, қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва тўлашнинг амалдаги тартибидаги мавжуд бўлган номутаносибликлар барча хўжалик юритувчи субъектлар учун тенг шароитлар таъминланмаганлигини, қўшилган қиймат солиғининг тўлақонли занжирини яратиш ва иқтисодийнинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятини бермаётганлигини кўрсатди. Шу сабабли Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 июндаги “Солиқ ва божхона имтиёзлари берилишини янада тартибга солиш чоратадбирлари тўғрисида”ги [2] фармони қабул қилинди. Бу фармонга асосан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат божхона қўмитаси томонидан бошқа манфаатдор идоралар билан биргаликда халқаро молия институтлари консультантлари ва мустақил экспертларини жалб этган ҳолда 2019 йил 1 августдан божхона имтиёзларини бериш тартибини тубдан қайта кўриб чиқиш бўйича таклифлар киритилди.

2018 йилнинг 10 февралдан 28 февригача мамлакатимизда бўлган Халқаро молия

жамғармасининг (МВФ) солиқ сиёсати бўйича мутахассислари ўз ҳисоботларида республика-мизда қўшилган қиймат солиғи бўйича имтиёзларни ҳар томонлама қисқартириш лозимлигини таъкидлаб ўтишди. Уларнинг фикрича, бу солиқ тури бўйича имтиёзларнинг берилиши ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий нуқтаи назардан салбий оқибатларга олиб келиши мумкин экан [14].

Шулардан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 26 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги [3] фармонига асосан 2019 йил 1 октябрдан бошлаб қўшилган қиймат солиғининг ставкаси 20 фоиздан 15 фоизгача пасайтирилди. Фармонга асосан иқтисодийнинг реал секторини ривожлантириш мақсадида товарлар импортига нисбатан қўлланиладиган қўшилган қиймат солиғи ставкаси импорт товар турлари ва гуруҳлари бўйича дифференциаллаштириладиган бўлди.

Мамлакатимиз экспорт ва импорт салоҳиятини ривожлантиришда божхона тўловларини ундириш ва улар бўйича имтиёзлар бериш механизмларини такомиллаштириш билан бир қаторда бу омилларнинг бевосита ижрочиси – божхона органларининг Президентимиз томонидан Олий Мажлисга 2020 йил 24 январдаги Мурожаатномасида таъкидланганидек: “...барқарор иқтисодий ўсишнинг энг муҳим гарови – рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, улар учун янги халқаро бозорлар топиш ва экспортни кўпайтириш, ташқи савдо билан боғлиқ назорат тизими ва инфратузилмасини янгилаш лозим...” [4].

Ўтган давр мобайнида ҳукумат томонидан ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш, инвестициявий жозибадорликни ошириш орқали мамлакатнинг халқаро иқтисодий ҳамжамиятга интеграциялашувини жадаллаштириш мақсадида божхона маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш ва божхона тартибтаомилларини соддалаштириш, божхона органлари фаолияти самарадорлигини ошириш, бизнесни ривожлантириш йўлидаги бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, амалдаги божхона тартиб-таомилларини халқаро норма ва стандартлар талабларига жавоб беришини таъминлаш мақсадида муайян чора-тадбирлар амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фао-

лиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5414-сонли фармонига асосан Ўзбекистон Республикаси божхона органларини ислоҳ қилишнинг муҳим йўналишлари белгиланди. Булар:

биринчидан, божхона органларининг барча даражадаги тузилмалари вазифа ва функцияларини аниқ белгилаш ҳамда тақсимлаш, шунингдек, божхона органлари марказий ва ҳудудий маҳкамаларининг самарали фаолият кўрсатишини ташкил қилишда соҳавий тузилмаларнинг мувофиқлаштирувчи роли ва услубий кўмагини кучайтириш;

иккинчидан, товарларни ноқонуний олиб киришнинг асосий шакллари ва услублари ҳамда божхона тўловларини тўлашдан бўйин товлаш схемалари ҳақидаги маълумотларни аниқлаш, ўрганиш ва умумлаштириш орқали божхона тўловларининг ўз вақтида ва тўлиқ тўланишини таъминлаш, бюджетнинг даромад қисмини ошириш;

учинчидан, ялпи божхона назоратини ўтказишда ҳар томонлама таҳлил асосида божхона назорати объектларини аниқлаш, шунингдек, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун маъмурий тўсиқларни камайитириш имконини берувчи хавфни бошқариш тизимига ўтиш;

тўртинчидан, божхона органлари барча таркибий тузилмаларининг фаолияти ва идоралараро ахборот алмашинуви самарадорлигини оширишга қаратилган замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш;

бешинчидан, хорижий давлатларнинг божхона органлари ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни янада кенгайтириш, божхона иши соҳасида илғор тажрибани, халқаро норма ва стандартларни тизимли ўрганиш ва жорий қилиш.

Мамлакатимизда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган изчил ислохотлар амалга оширилди.

Республикаимизда Жаҳон савдо ташкилоти, Жаҳон божхона ташкилоти ва бошқа халқаро ташкилотларнинг стандартлари ва тавсияларини миллий қонунчиликка имплементация қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва божхона тартиб-таомилларини янада соддалаштиришни талаб этди.

Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш, божхона органлари фаолиятини янада

такомиллаштириш ҳамда самарадорлигини ошириш, “қоғозсиз ва электрон божхона”нинг мантиқий давоми ва ривожланиши бўлган “рақамли божхона”ни шакллантириш, шунингдек, божхона иши соҳасидаги умумэтироф этилган халқаро норма ва стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилишни жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сонли фармонига асосан божхона органлари фаолиятини ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг асосий йўналишларини ўз ичига олган 2020-2023 йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш концепцияси қабул қилинди. Унга кўра:

– божхона соҳасидаги норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш;

– мавжуд куч ва воситаларни оптимал қўллаган ҳолда божхона органлари фаолияти ва инфратузилма объектларининг институционал асосларини ривожлантириш;

– рақамли иқтисодиёт доирасида замонавий ва илғор-ахборот коммуникация технологияларини божхона соҳасига жорий этиш орқали божхона органлари фаолияти шаффофлиги ҳамда самарадорлигини таъминлаш;

– божхона органларининг фискал функцияларини амалга оширишни такомиллаштириш, ташқи иқтисодий фаолиятни тариф ва нотариф жиҳатдан тартибга солишни соддалаштириш;

– контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилишига қарши курашиш;

– халқаро ташкилотлар ва хорижий давлатлар божхона хизматлари билан ўзаро манфаатли ҳамкорликни янада ривожлантириш белгиланган.

Белгиланган бу тадбирларни амалга ошириш мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири – миллий товарларимизнинг рақобатбардошлигини ошириш билан бир қаторда божхона органларининг божхона тўловларини ундириш бўйича вазифалари самарадорлигини ошириш имкониятини беради.

Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида экспортни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш орқали мамлакат экспорт салоҳиятини 2026 йилда (30 млрд. долларгача) ошириш

кўзда тутилган. Экспортчи корхоналарга кўрсатилган молиявий ёрдам тизимининг ташкилий томонларини янада такомиллаштириш орқали экспортчи корхоналар сонини 6500 тадан 15000 тагача, товарлар экспорти географиясини 115 та мамлакатдан 150 та мамлакатга кенгайтириши кўзда тутиляпти.

Мамлакат экспортини ривожлантиришда саноат ишлаб чиқаришининг ўсишини таъминлаш муҳим ўрин тутди. Ҳозирги кунда ялпи ички маҳсулотнинг учдан бир қисми саноат секторида (қурилишни ҳам ҳисобга олганда) яратилади ва бу секторга иқтисодиётда банд бўлганларнинг 14 фоизи тўғри келади. Кейинги беш йилда саноат корхоналарининг сони уч баробарга ошиб, 100 мингтага етди. Шу сабабли мамлакат ҳукумати томонидан бу секторга катта эътибор қаратиляпти, ҳал этилиши лозим бўлган ялпи вазифалар қўйиляпти.

Миллий иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш ва ялпи ички маҳсулот ҳажмида саноатнинг улушини оширишга қаратилган сиёсатни давом эттириш мақсадида Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида саноат ишлаб чиқаришини янада ривожлантириш бўйича бир қатор мақсадлар белгиланган. Хусусан, саноат ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 баробарга, қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни 2 баробарга, автомобиль саноатини 1,4 баробарга экспорт ҳажмини эса 2 баробарга ошириш кўзда тутиляпти.

Шунингдек, текстиль саноати ишлаб чиқариш ҳажмини 2 баробарга ошириш ҳисобига тайёр маҳсулот экспорти ҳажмини 5 млрд. долл.га, шу соҳада банд бўлган ишчилар сонини 570 мингтага етказиш белгиланди [17].

Мамлакат иқтисодиётида бозор қонунларининг самарали ишлашини таъминлаш мақсадида яқин 5 йиллик ичида иқтисодиётдаги давлат иштирокини янада камайтириш, хусусий секторни ривожлантириш, иқтисодиётни монополаштирилишидан чиқаришга катта эътибор берилади. 25 турдан ортиқ фаолиятда монополия бартараф этилади. Хусусий секторнинг ялпи ички маҳсулот ҳажмидаги улушини 80 фоизгача, экспортидаги улушини эса 60 фоизгача етказиш мақсад қилиб қўйилган.

Стратегия доирасида инвестиция муҳитини яхшилаб бориш орқали 5 йил ичида 120 млрд. долларга тенг, шу жумладан, 70 млрд. долларлик хорижий инвестицияларнинг ўзлаштирилиши кутилмоқда. Саноат корхоналари ва илмий ташкилотлар ўртасидаги кооперация алоқаларини кенгайтириш орқали иқтисодиётга инновация-

ларни кенг кўламда татбиқ этиш кўзда тутилмоқда. Инвестициялардан фойдаланиш ва экспорт ҳажмини оширишнинг янги “пастдан юқорига” тизими жорий этилади [15].

Хулоса ва таклифлар. Мамлакат ташқи савдо салоҳиятини ривожлантиришда божхона тўловларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

1. Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш билан мамлакат ташқи савдо салоҳиятининг ривожланганлик даражаси ўртасида муайян боғлиқлик бор. Шунинг учун божхона тўловларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштиришда ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар тажрибасини ўрганиш катта аҳамиятга эга.

2. Мамлакатимиз божхона тўловларини ундириш тизимининг ҳуқуқий-институционал асосларини халқаро савдо, молия ташкилотлари талаблари асосида доимо янгилаб бориш лозим.

3. Мамлакат ишлаб чиқарувчиларининг аҳолининг зарур ва эҳтиёж товарларига бўлган талабларини қондириш учун божхона тўловлари бўйича бериладиган имтиёзлар тизимини доимо такомиллаштириб бориш лозим.

Мамлакат экспорт ва импорт салоҳиятини ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири – миллий ишлаб чиқаришнинг рақобатбардошлигини ошириш учун қуйидагиларни таклиф этамиз:

– божхона тўловлари ставкаларини товар турлари ва гуруҳлари бўйича диверсификациялаш билан бир қаторда реал бозор конъюнктура-сини ҳисобга олган ҳолда нархни шакллантиришнинг замонавий механизмларини жорий этиш;

– мамлакатда соғлом рақобат ва ишбилармонлик муҳитини янада яхшилашга қаратилган қулай шарт-шароитлар яратишда божхона тўловлари бўйича имтиёзлар механизмларини қайта кўриб чиқиш ва янада такомиллаштириш;

– божхона тўловларини ундиришда божхона қийматини аниқлашнинг асослигини таъминлаш мақсадида жаҳон бозоридаги конъюнктурани ҳисобга олиб, доимий ўзгарувчи нархлар бўйича маълумотлар базасини, яъни “Божхона қиймати” автоматлаштирилган ахборот тизимини яратиш;

– корхоналар томонидан божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлардан самарали фойдаланишини таъминлаш мақсадида божхона имтиёзларидан фойдаланаётган ташқи иқтисодий фаолият субъектларининг сайтини ташкил этиш;

– импорт товарларига нисбатан қўлланилаётган божхона тўловларининг объективли-

гини ва улар бўйича берилаётган имтиёзларнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида бу жараёнларда иқтисодий-математик усуллардан фой-

даланишни жорий этиш, бизнинг фикримизча, ҳозирги кунда мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 январдаги “Мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини янада таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 июндаги “Солиқ ва божхона имтиёзлари берилишини янада тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 26 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т., 2020 йил 24 январь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. – Т., 2022 йил 20 декабрь. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
6. Алексей Киреев. Международная экономика. В двух частях. Часть первая. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – М.: Международные отношения, 1999 г. – 416 с.
7. Свиных В.Г. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности и таможенная стоимость. Учебник. – М.: Экономика, 2005 г. – 271 с.
8. Основы таможенного дела. Учебник. / Под общ. ред. В.Г.Драганова: Рос. Тамож. акад. ГТК РФ. – М.: ОАО// Изд-во «Экономика», 1998. – 687 с.
9. Тихонович В.А. Таможенно-тарифный компонент национальной внешнеторговой политики. Автореферат диссертации на соискании ученой степени к.э.н. – Волгоград, 2022. – 125 с.
10. Алимов Р.О., Расулов А.Ф. ва б. Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт. – Т.: Konsauditinform – Nashr, 2006. – 440 б.
11. Махмудов Н. Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш. // “Бозор, пул ва кредит” журнали. 2006. 8-сон. 55-б.
12. Арипов Саид-Азим. Ташқи савдони божхона тўловлари орқали тартибга солишни такомиллаштириш. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т., 2009 й. – 23 б.
13. Пардаев Т. Божхона тўловларини ундиришда божхона қиймати ва уни аниқлашни такомиллаштириш йўллари. // Бозор, пул ва кредит. – Т., 2019 й. 9-сон (268). 20-29-б.
14. Эльмира Ахмедова. ИЭИ – Осторожно: льготы! // Экономическое обозрение. № 2 (218), 2018 г., стр. 38.
15. Обид Хакимов. ИЭИР – Первый год «Стратегии развития Нового Узбекистана». Основание экономические направления. // Экономическое обозрение. № 2 (266), 2022 г., стр. 15-18.
16. Сергей Воронин, Азиза Убайдуллаева. Акцизное налогообложение в Узбекистане. Тенденции и перспективы совершенствования. // Экономическое обозрение. № 12 (276), 2022 г., стр. 64.
17. Нозимжон Ортиков. ЦЭИР – Промышленность Узбекистана в развитии. Итоги 2022 года и перспективы на 2023 год. // Экономическое обозрение. № 2 (278), 2023 г., стр. 58.
18. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари. www.stat.uz
19. <http://president.uz/uz/lists/view/4056>
20. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Божхона қўмитаси маълумотлари. www.customs.uz

**МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТДА ТАҚСИМОТ МУНОСАБАТЛАРИНИ
ТАРТИБГА СОЛИШ ИНСТИТУТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
АМАЛ ҚИЛИШ ТАМОЙИЛЛАРИ**

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a2

Хажиев Бахтиёр Душабоевич -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
доценти, иқтисодиёт фанлари номзоди

Аннотация. Ушбу мақолада миллий иқтисодиётда яратилган даромадларни қайта тақсимлаш жараёнларини тартибга солиш институтлари, уларнинг амал қилиш қонун-қоидалари, ўзига хос хусусиятлари, мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётига таъсири ва шу каби масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: тақсимот, бирламчи ва иккиламчи тақсимлаш жараёнлари, даромад, институтлар, уй хўжалиги, иқтисодиёт секторлари.